

УДК 338.439:006.83:631.15

ВАРЧЕНКО О. М., д-р екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

КРИСАНОВ Д. Ф., д-р екон. наук

ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

АРТІМОНОВА І. В., канд. екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

ФОРМУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ МОДЕЛІ БЕЗПЕЧНОСТІ ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ ТА ЇЇ ВПРОВАДЖЕННЯ НА ПІДПРИЄМСТВАХ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

Стаття присвячена аналізу законодавчої бази ЄС і України у сфері контролю безпеки харчових продуктів, рівня адаптації та пошуку напрямів вдосконалення національного законодавства, що забезпечувало б сприятливе бізнес-середовище, вільний обіг безпечних харчових продуктів, високий ступінь захисту життя і здоров'я людей. Розкрито обов'язкові вимоги законодавства ЄС до харчових продуктів і кормів для тварин, а також пов'язані з ними проблеми та ризики. Розроблено практичні пропозиції щодо зближення національної системи технічного регулювання для продовольчого комплексу з європейською базовою моделлю, впровадження функціональних систем менеджменту, базових програм та спрощених процедур, заснованих на принципах Hazard Analysis and Critical Control Points (НАССР) в аграрному секторі України.

Ключові слова: аграрний сектор, система НАССР, основні програми, спрощені процедури, система безпеки харчових продуктів, технічні регламенти.

Постановка проблеми. Система безпеки харчових продуктів і кормів для тварин, яка сформована й функціонує в Європейському Союзі, є результатом багатьох раундів тривалих перемовин та укладання багатосторонніх міжнародних Угод, що стосувалися до регулювання міжнародної торгівлі. Першою з них є ГАТТ-47, що після перегляду її положень, доповнення та розширення стала ГАТТ-78, а вже її оновлений варіант – ГАТТ-94. правонаступницею ГАТТ стала Світова організація торгівлі (СОТ), яка була створена у січні 1995 року після підписання 15.04.1994 р. відповідної багатосторонньої Угоди у м. Марракеш (Марокко). У той час організація налічувала 128 країн, у вересні 2015 року членами СОТ була 161 країна, і переговори про вступ до неї вели ще 22 країни. Перемовини про вступ до СОТ Україна розпочала 30.11.1993 р., а вже після дотримання усіх процедур та підписання відповідних документів 16.05.2008 р. вона стала повноправним членом цієї Організації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливі аспекти державної політики, спрямовані на вдосконалення вітчизняного законодавства у сфері безпеки та якості продуктів харчування відповідно до вимог Європейського Союзу, розглянуто в наукових працях провідних вчених: С. Аранчія, О. Бородіної, І. Бураковського, Ф. Грищенка, Т. Коваленко, В. Корнієнко, Н. Малиш, В. Мовчана, Б. Пасхавера, І. Тавлуй, В. Юрчишина та ін. Однак багатогранність зазначеної тематики потребує подальшого практичного обґрунтування, оскільки залишається багато невирішених питань щодо впровадження системного підходу до організації державного регулювання якості й безпеки продуктів харчування відповідно до вимог Європейського Союзу.

Мета дослідження – аналіз законодавчо-нормативних актів ЄС і України у сфері забезпечення безпеки і якості продуктів харчування та розробка практичних рекомендацій щодо зближення національної системи технічного регулювання для продовольчого комплексу з базовою моделлю ЄС, реалізація яких сприятиме суттєвому зниженню рівня ризику випуску неякісної та небезпечної харчової продукції.

Матеріал і методика дослідження. Для досягнення поставленої мети застосовувались загальнонаукові та спеціальні методи, серед яких: вибірковий, узагальнення і порівняння, структурно-функціональний, абстрактно-логічний. Інформаційною базою слугували законодавчі та нормативні документи України та ЄС, праці провідних вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів, науково-інформаційні видання, Internet-ресурси.

Основні результати дослідження. В преамбулі Угоди про заснування Світової організації торгівлі (Угода про СОТ) визнається право кожної країни спрямувати розвиток торгового та економічного підприємництва на вирішення таких важливих завдань:

- підвищення рівня життя, забезпечення повної зайнятості й значного та постійного зростання реального доходу й ефективного попиту;
- розширення виробництва товарів та послуг і торгівлі ними з урахуванням оптимального використання світових ресурсів відповідно до цілей сталого розвитку;
- прагнення захистити й зберегти навколишнє середовище та поліпшити засоби для досягнення цього в такий спосіб, який є сумісним з їхніми відповідними потребами та інтересами на різних рівнях економічного розвитку;
- бажання розвивати інтегровану, стійкішу й тривалішу систему багатосторонньої торгівлі, яка охоплює ГАТТ-94, раніше досягнуті результати зусиль з лібералізації торгівлі, а також результати Уругвайського раунду багатосторонніх торговельних переговорів 1986–1994 років та ін.

У преамбулі Угоди ТБТ-94 (про технічні бар'єри в торгівлі) зазначається, що жодній країні не повинні створюватися перешкоди для запровадження заходів, які є необхідними для забезпечення якості її експорту чи захисту життя або здоров'я людини, тварин чи рослин, навколишнього середовища, або для запобігання шахрайським діям, на тому рівні, який така країна вважає за потрібний, за умови дотримання вимог про те, що такі заходи не мають застосовуватися у спосіб, що являв би собою засіб свавільної або невинуватної дискримінації між країнами, де переважають такі ж умови або приховане обмеження міжнародної торгівлі, а також повинні відповідати іншим положенням цієї Угоди та ін.

Загальні принципи та підходи стосовно забезпечення захисту життя або здоров'я людини, тварин чи рослин, навколишнього середовища, знайшли конкретне впровадження та реалізацію в Європейському Союзі. У цьому відношенні основоположна точка відліку – сутність і структура санітарних або фітосанітарних заходів, які передбачені Угодою СФС.

Що ж стосується безпосередньо суб'єктів підприємницької діяльності, то для об'єктивного оцінювання механізмів, інструментів і «технологій» гарантування безпечності харчових продуктів та кормів для тварин доцільно звернутися до законодавчо-нормативної бази та практичного досвіду Європейського Союзу.

Попередньо необхідно зазначити, що забезпечення безпеки продовольства є одним із наріжних каменів, на якому формувався і який прагнув забезпечити своїм громадянам Європейський Союз. Зокрема, з метою розробки конкретних заходів для побудови внутрішнього ринку ЄС 28-29.06.1985 р. Європейською Радою була оприлюднена і схвалена Біла книга «Завершення створення внутрішнього ринку» [1]. Книга містила близько трьохсот заходів, що повинні реалізувати члени Співдружності до 1992 року та які були згруповані за трьома основними цілями, а саме: усунення фізичних кордонів шляхом скасування перевірок осіб та товарів під час перетину внутрішніх кордонів; усунення технічних кордонів, тобто ліквідація бар'єрів, що існували в національних нормативних актах стосовно виробництва товарів та надання послуг шляхом гармонізації відповідних стандартів або взаємного визнання; усунення податкових кордонів, а саме подолання перешкод, пов'язаних із відмінностями у сфері непрямого оподаткування, на основі гармонізації або зближення ставок податку на додану вартість та акцизних зборів.

Через усі частини Білої книги «Завершення створення внутрішнього ринку» проводиться ідея нової концепції правової гармонізації. Згідно з нею має відбутися гармонізація законодавства країн-членів ЄС і це повинно стати потужним імпульсом для створення внутрішнього ринку та переходу до загального ринку.

Водночас, 07.05.1985 р. Рада Міністрів ЄС прийняла Резолюцію про Новий підхід до технічної гармонізації та стандартів. Вона включала чотири головні принципи, на яких базувався Новий підхід, зокрема:

- гармонізація законодавства обмежується встановленням через видання Директив, що спираються на статтю 100 Договору про заснування Європейського Економічного Співтовариства (ЄЕС), суттєвих вимог безпеки, дотримання яких є обов'язковим (або інших

вимог в інтересах знеособленого кола осіб) і яким має відповідати продукція на ринку, яка, таким чином, може вільно переміщуватися у межах території Співтовариства;

- завдання підготовки технічних специфікацій, необхідних для виробництва та введення в ринковий обіг товарів, які б відповідали основним вимогам, що встановлені Директивами, враховуючи нинішній стан розвитку технології, покладається на організації, компетентні у сфері стандартизації;

- зазначені технічні специфікації не є обов'язковими і зберігають статус добровільних стандартів;

- органи державної влади зобов'язані визнавати, що продукція, вироблена відповідно до вимог гармонізованих стандартів (за їх відсутності – до вимог національних стандартів), вважається такою, що відповідає «суттєвим вимогам», встановленим згаданими Директивами.

Водночас практична реалізація основних положень цієї Резолюції можлива за умови забезпечення дієздатності згаданої системи. Для цього потрібно виконати дві умови: по-перше, щоб стандарти забезпечували гарантію якості відносно «суттєвих вимог», які встановлені Директивами; а по-друге, щоб державні органи повною мірою несли відповідальність за забезпечення безпеки (або інших встановлених вимог) на своїй території.

Ще одну Резолюцію про Глобальний підхід до оцінки відповідності Європейська Рада прийняла 21.12.1989 р. У ній були оприлюднені додаткові основоположні принципи, найважливіші з яких наступні:

- послідовний підхід у законодавстві ЄС забезпечується на основі розробки модулів для різних етапів процедур оцінки відповідності та шляхом встановлення критеріїв для використання таких процедур, для визначення та нотифікації органів за такими процедурами, а також для використання маркування знаком CE; (нотифікація – формальна реєстрація органу сертифікації (OC) через Комісію ЄС в офіційному переліку ЄС з присвоєнням відповідного номера);

- узагальнене використання європейських стандартів, що стосуються забезпечення якості (стандарти серії EN 29000), і вимог, що мають бути виконані зазначеними вище відповідними органами (стандарти серії EN 45000), створення систем акредитації та використання технік взаємопорівняння мають активно поширюватися в усіх державах Співтовариства, а також на рівні самого Співтовариства.

Зазначимо, що європейські стандарти серії EN 29000 є аналогами міжнародних стандартів серії ISO 9000, яка включає в себе три стандарти, що описують три системи якості, і двадцять два стандарти, що містять методичні рекомендації та керівні вказівки до вибору і побудови систем, а саме (останні версії):

- ISO 9001:2015. Системи менеджменту якості. Вимоги;

- ISO 9002:2008. Системи менеджменту якості. Модель забезпечення якості при виробництві, монтажі й обслуговуванні;

- ISO 9003:2008. Системи менеджменту якості. Модель забезпечення якості при контролі готової продукції та її випробуваннях.

У країнах-членах ЄС національні стандарти із систем якості створюють або безпосередньо на базі стандартів ISO серії 9000, або посилаються на стандарти EN серії 29000.

До європейських стандартів серії EN 45000 входять:

- EN 45001. Загальні вимоги до діяльності випробувальних лабораторій;

- EN 45002. Загальні вимоги до оцінювання (атестації) випробувальних лабораторій;

- EN 45003. Загальні вимоги до органів з акредитації лабораторій;

- EN 45011. Загальні вимоги до органів з сертифікації продукції;

- EN 45012. Загальні вимоги до органів з сертифікації систем якості;

- EN 45013. Загальні вимоги до органів з сертифікації, що проводять атестацію персоналу;

- EN 45014. Загальні вимоги до заяви постачальника про відповідність.

Сутність Глобального підходу до підтвердження відповідності, яка була визначена у резолюції Ради Європи від 21.12.1989 р., полягала у тому, щоб з одного боку, забезпечити створення необхідних умов для надійної оцінки відповідності, а з іншого – сприяти формуванню довіри між учасниками торговельних відносин завдяки компетентності й прозорості функціонування органів з оцінки відповідності. Отже, основна мета цієї концепції

полягає в створенні довіри до сертифікатів постачальників, результатів випробувань, діяльності контрольних і повноважних органів шляхом застосування сертифікації й акредитації. За використання такого порядку в учасників торговельних відносин між виробниками і споживачами буде формуватися необхідна впевненість у якості й безпеці продукції; якості й компетенції випробувальної лабораторії; якості й компетенції органу сертифікації; якості й компетенції органів, що акредитують випробувальні лабораторії та органи сертифікації.

Таким чином, у другій половині 80-их років було сформовано єдині інституціонально-законодавчі, нормативні та організаційні основи спільного економічного простору й нормативного середовища, що створило необхідні передумови для організації спільного внутрішнього ринку на кордонах ЄС. Зазначимо, що вже в 90-ті роки проводилась активна розбудова інфраструктури якості, основними компонентами якої були і є метрологія, стандартизація та оцінка відповідності. Водночас, оцінка відповідності взаємодіє з іншими галузями, зокрема: системи менеджменту, акредитація, еквівалентність систем акредитації випробувальних і калібрувальних лабораторій, а також органів із сертифікації продукції та послуг, систем управління якістю та управління довкіллям, персоналу та органів контролю між різними країнами чи галузевими асоціаціями, метрологія, стандартизація, статистика та ін.

Слід зазначити, що з початку 90-их років було закладено основні засади безпеки продукції, які пізніше почали диференціюватися за видами промислових товарів. Визначальною у цьому відношенні стала Директива 92/59/ЄЕС – про загальну безпеку продукції, де було закріплено наступний імператив: будь-який споживчий товар, наявний на національних ринках країн-членів ЄЕС, має бути безпечним. Це означає, що товар за нормальних або обґрунтовано очікуваних умов використання з урахуванням терміну придатності не має створювати хоча б мінімального ризику для життя і здоров'я споживача. Величина такого ризику і є загальним критерієм безпеки будь-якого споживчого товару. Під час оцінки ризику враховуються: характеристики товару, зокрема його склад, упаковка, умови зберігання; вплив товару на інші у випадках їх спільного використання; оформлення товару, маркування, інструкції з використання, інформація про товар, що надається виробником; категорія споживачів, для яких призначений товар.

Директива 92/59/ЄЕС поширюється на всі товари, на які відсутні галузеві директиви і доповнює національне законодавство в тій частині, де воно охоплює лише окремі аспекти безпеки. За відсутності галузевих директив товар, відповідно до Директиви 92/59/ЄЕС, вважається безпечним, якщо він відповідає національним нормам (стандартам). За відсутністю національного стандарту для оцінки безпеки можуть бути використані міжнародні стандарти, прийняті технічні регламенти і навіть досягнення науки й техніки. Вимог до безпеки товарів зобов'язані дотримуватися як виробники, так і ті, хто забезпечує їх збут (перевезення, зберігання, продаж).

Через дев'ять років було визнано, що у Директиву 92/59/ЄЕС необхідно внести ряд поправок із метою доповнити, підсилити або уточнити деякі її положення відповідно до набутого досвіду, нових значних змін у сфері безпеки споживчої продукції, а також змін, внесених у Договір, особливо у статтю 152 щодо охорони здоров'я і статтю 153 щодо захисту споживачів. Тому в інтересах ясності було здійснено її повний перегляд та прийнято нову Директиву Європейського парламенту й Ради 2001/95/ЄС – про загальну безпеку продукції (від 03.12.2001 р.).

Водночас, формування науково обґрунтованих законодавчих і нормативних основ та сучасної інфраструктури якості поставило перед необхідністю істотно підвищити рівень захисту прав споживачів та їх впевненості у безпечному харчовому забезпеченні. До цього спонукали кризові ситуації в харчовій промисловості, які були пов'язані із гострими спалахами хвороб у сільськогосподарських тварин (ящур, трансмісивна губкоподібна енцефалопатія великої рогатої худоби, пташина чума, статеві гормони у свинині, антибіотики в меді, діоксин у кормах, яйцях і м'ясі птиці тощо) [2, с. 40-41]. Усе це призвело до розроблення й обґрунтування нових підходів стосовно управління ризиками у сфері безпечності харчової продукції та спонукало до проведення громадських дебатів. Вони були ініційовані «Зеленою книгою» (1997 р.) та спричинили появу в січні 2000 року «Білої книги про безпечність харчових продуктів»

(White Paper on Food Safety). В основу харчової безпеки покладено принципи, на яких базуються Новий (1985 р.) та Глобальний (1989 р.) підходи.

Необхідно зазначити, що у Європейському Союзі у 90-ті роки склалася наступна практика: розроблення нового законопроекту проводиться на підставі так званої «Білої книги» (White Paper), якій часто передують «Зелена книга» (Green Paper). Остання є документом Європейської Комісії (ЄК) [3], мета якої – ініціювання громадського обговорювання та започаткування процесу консультацій на європейському рівні з певної тематики, зокрема в частині соціальної політики, єдиної валюти, телекомунікації тощо. Результатом таких обговорень і консультацій пізніше може стати публікація «Білої книги», яка є офіційним документом ЄК. «Білі книги» містять практичні рекомендації щодо діяльності Співтовариства у певній галузі економіки, розроблені офіційними службами та експертами відповідного фаху [4]. Якщо Рада ЄС підтримує певну «Білу книгу», то вона стає програмою дій Європейського Союзу у відповідній галузі економіки.

Відмітимо, що «Біла книга про безпечність харчових продуктів» складається з дев'яти розділів, резюме та доповнення. У ній поняття гігієни харчових продуктів стосувалося не лише кінцевого продукту, але й поширювалося на весь продовольчий ланцюг, включаючи первинне виробництво. Ці положення були ключовою точкою відліку за формування сучасної правової бази, яка спрямована на забезпечення належного контролю у виробництві харчових продуктів, кормів для тварин та чіткого контролю їхньої безпечності, необхідною основою для створення уніфікованої та прозорої системи безпеки харчової продукції (СБХП) в усьому продовольчому ланцюжку. Глобальний та інтегрований підхід до СБХП забезпечується сучасними правовими рамками регулювання чітких обов'язків і відповідальності усіх учасників продовольчого ланцюжка згідно з принципом «з лану до столу» і включає наступні основоположні моменти:

- *по-перше*, в основі безпечності харчових продуктів лежить положення про визнання тварин істотами, що мають відчуття, і тому виробники зобов'язані дбати про їхні умови у трьох сферах: вирощування, перевезення та забій тварин. Це комплексне поняття охоплює усі складові здоров'я тварин та їхнє харчування, захист тварин, піклування про їхній добробут і постійний ветеринарний контроль, захист та охорону рослин, дотримання санітарних норм за оброблення та приготування харчових продуктів;

- *по-друге*, обов'язковий державний контроль за усіма ланками ланцюжка з виробництва та споживання харчових продуктів, безпечність усіх їх видів;

- *по-третє*, відповідальність за дотримання принципів безпечності диференціюється за усіма рівнями управління: а) Європейська Комісія (формування законодавчої бази та організація обов'язкового офіційного контролю); б) національні органи влади (організація дотримання вимог стандартів операторами ринку харчових продуктів); в) оператори ринку харчових продуктів (дотримання вимог виробниками, постачальниками і дистриб'юторами у межах своєї відповідальності та мінімізація ризиків);

- *по-четверте*, дотримання принципу забезпечення здоров'я, безпеки, захисту економічних і юридичних інтересів споживачів та їхнього права на об'єктивну та своєчасну інформацію;

- *по-п'яте*, включення споживачів як кінцевої ланки продовольчого ланцюжка в систему громадських обговорень проблем харчової безпеки, навчання новим правилам і вимогам (персональна відповідальність за належне зберігання, використання й приготування продуктів харчування), врахування їхніх побажань і зауважень за удосконалення системи контролю, дотримання принципу прозорості європейської політики в частині безпечності харчових продуктів на всіх рівнях з метою підвищення довіри населення до продуцентів продовольчих ресурсів тощо;

- *по-шосте*, впровадження Європейською Комісією ефективних систем контролю та оцінювання результативності роботи національних органів влади, їхньої здатності впроваджувати ефективні системи біологічної безпеки як на рівні країни, так і безпосередньо виробників харчових продуктів, що підтверджується результатами обстеження (аудиторські перевірки та інспекції) окремих з них з метою встановлення відповідності роботи підприємств вимогам технічних регламентів та ін.

«Біла книга про безпечність харчових продуктів» включає також і питання аналізу ризиків, відстеження та запобігання виникненню харчових небезпек, зокрема [4]:

- аналіз ризиків розглядається як фундамент, на якому ґрунтується політика безпечності харчових продуктів. До того ж застосовні три окремі кроки аналізу ризику: оцінка ризику (економічна консультація й аналіз інформації), менеджмент ризику (правова система оцінки й нагляд) і сповіщення ризику (між усіма учасниками ланцюжка харчових продуктів);

- передумовою успішної політики щодо продуктів харчування є відстеження кормових і харчових продуктів, їхніх складових. Це має гарантувати, що в разі виникнення ризику для здоров'я споживачів, варто застосувати заходи вилучення з обігу відповідних кормових і харчових продуктів;

- під час затвердження рішень про менеджмент ризику, якщо можливо, застосовують профілактичні методи;

- для регулювання на рівні Європейського Співтовариства слід враховувати інші фактори, які є важливими для захисту здоров'я споживачів і для сприяння чесного ведення справ у торгівлі харчовими продуктами. Ці фактори включають екологічні аспекти, захист тварин, сталє сільське господарство, вимоги споживача до якості продукції, надання правдивої інформації, а також визначення важливих характеристик продукту, зокрема методи перероблення та виробництва.

Необхідно зазначити, що основні положення «Білої книги з безпечності харчових продуктів» стали важливим підґрунтям для розроблення у першій половині 2000-них років низки нормативних документів вищими органами управління Співтовариства, що отримали пізніше назву основного законодавства ЄС і які є чинними дотепер. Серед них найважливішими є ті, що безпосередньо стосуються основоположних принципів безпечності харчових продуктів та наукового і методичного забезпечення за їх реалізації на практиці, зокрема:

- Регламент (ЄС) № 178/2002 «Про визначення загальних принципів і вимог харчового кодексу, створення органів для безпечності продуктів харчування і встановлення заходів для дотримання безпечності продуктів харчування»;

- Регламент № 852/2004 Європейського Парламенту і Ради ЄС «Щодо гігієни харчової продукції»;

- Регламент (ЄС) № 853/2004 Європейського Парламенту і Ради «Про встановлення спеціальних гігієнічних правил, що підлягають застосуванню до продовольчих товарів тваринного походження»;

- Регламент № 854/2004 Європейського Парламенту і Ради ЄС «Про відомчий контроль певних виробів тваринного походження, призначених для споживання людьми»;

- Регламент № 882/2004 Європейського Парламенту і Ради ЄС «Про офіційні заходи контролю для забезпечення підтвердження відповідності з кормовим і харчовим законодавством, правилами здоров'я та захисту тварин»;

- Регламент Комісії (ЄС) № 2073/2005 «Про мікробіологічні критерії, що застосовуються до харчових продуктів»;

- Регламент (ЄС) № 764/2008 Європейського Парламенту та Ради «Про встановлення процедури щодо застосування певних національних технічних правил до продукції, яка законно продається в іншій державі-члені, а також скасовує Рішення № 3052/95/ЄС».

Водночас необхідно привернути увагу до тієї обставини, що паралельно із розробленням нормативних документів нового покоління суттєві зміни відбувались і у відношеннях між споживачами харчової продукції та її виробниками, посередниками й торговельними центрами. З метою подолання недовіри споживачів до якості, а головне – безпечності харчових продуктів вирішальну роль почали відігравати продовольчо-торговельні корпорації, торговельні центри, закупівельні структури та роздрібна торгівля. Саме вони почали запроваджувати систему управління якістю та оцінювання можливостей дотримання нормативних вимог до продукції усіма учасниками продовольчого ланцюга, включаючи й виробників кормів. Але на початковому етапі кожна торговельна структура висувала свої вимоги до постачальників харчових продуктів, а також самостійно розробляла критерії їх оцінки. Перевірки, тобто аудити постачальників, проводилися різними торговельними структурами по кілька разів на рік, потребували значних витрат часу і ресурсів, відволікали персонал від основної роботи і засвідчили свою дуже низьку ефективність. У зв'язку з цим, постачальники продукції або ж

мали підлаштовуватися під ці вимоги, або ж реалізувати її лише у власних торгових точках. Однак товаровиробники із великими обсягами виробництва повинні були постачати продукцію різним торговельним структурам і підлаштовуватися під вимоги кожної з них, що, в свою чергу, створювало безліч проблем і потребувало їх уніфікації.

Отже, на початку 2000-них років було визнано доцільним і необхідним створення єдиної системи оцінювання постачальників продукції. Вирішення цього актуального завдання вперше відбулося у 2002 році в Німеччині на основі запровадження міжнародного стандарту на харчові продукти (International Food Standard – IFS). Цей стандарт отримав значне поширення в середовищі виробників власних марок, що постачають продукцію для роздрібної торгівлі. Їх сертифікація на відповідність вимогам IFS свідчить про те, що власна система управління якістю є функціонально спроможною, а підтвердженням цьому слугує сертифікат, який був виданий нотифікованим в Європейській Комісії сертифікаційним центром. Пізніше почали розроблятися й інші стандарти, зокрема BRC Food, BRC IoP, Dutch HACCP, GlobalGAP, ISO 9001, ISO 14001, ISO 22000, FSSC, що, як засвідчила практика, фактично стали інструментом конкуренції серед постачальників торгових мереж, оскільки кожний із них позиціонував вищий від попереднього рівень гарантій не тільки якості, але й безпечності продукції. Зазначимо, що вказані стандарти відрізняються між собою за напрямом вимог (стандарт на систему чи продукт) [6].

У нормативних актах основного законодавства ЄС отримала подальший розвиток, поглиблену деталізацію та практичне спрямування низка основоположних принципів. Зокрема, в Регламенті (ЄС) № 172/2002 Європейського парламенту і Ради (від 28.01.2002 р.) отримали послідовний та глибокий взаємозв'язок і реалізацію в практичній діяльності наступні послідовні та взаємозв'язані терміни: ризик–простежуваність–запобігання–прозорість–харчові продукти і корми для тварин – міжнародні стандарти. Розкриємо їх детальніше та із урахуванням практичного спрямування.

У секції 1 «Загальні принципи законодавства про харчові продукти» Регламенту 178/2002 [6, с. 5–10] визначені загальні принципи, що формують правову основу горизонтального законодавства ЄС. На них базується досягнення загальних завдань у сфері харчових продуктів, це зокрема (стислий виклад ключових положень):

- загальні завдання. Законодавство про харчові продукти (далі ЗХП) передбачає одне або більше загальних завдань високого рівня захисту життя і здоров'я людини та захисту інтересів споживачів, а також включає чесні практики в торгівлі харчовими продуктами, враховуючи, якщо доречно, захист здоров'я тварин та умови їх утримання, захист рослин і довкілля. ЗХП спрямоване на досягнення вільного руху харчових продуктів і кормів для тварин у Співтоваристві, виготовлених чи проданих відповідно до загальних принципів і вимог цього Розділу;

- аналіз ризиків. ЗХП ґрунтується на аналізі ризику, крім випадків, коли це не відповідає обставинам чи характеру заходу. Оцінка ризику має ґрунтуватись на наявних наукових даних і повинна здійснюватись незалежним, об'єктивним і прозорим способом. Керування ризиком має враховувати результати оцінки ризику та зокрема, висновки Органу (Європейський орган з Безпеки харчових продуктів), інші обґрунтовані фактори, а також принцип попередження, якщо вимоги є доречними, з метою досягнення загальних завдань ЗХП;

- принцип попередження. За особливих обставин можуть бути ухвалені тимчасові заходи керування ризиком, необхідні для забезпечення високого рівня захисту здоров'я, який обрав ЄС, під час очікування подальшої наукової інформації для здійснення більш комплексної оцінки ризику. Заходи, ухвалені на основі принципу попередження, повинні бути пропорційні, і не більш обмежувальні для торгівлі, ніж це потрібно для досягнення високого рівня охорони здоров'я, який обрав ЄС, з урахуванням інших факторів;

- захист інтересів споживачів. ЗХП зорієнтоване на захист інтересів споживачів та сприятиме здійсненню споживачами компетентного вибору щодо харчових продуктів, які вони споживають. Воно спрямоване на попередження шахрайських чи оманних практик; фальсифікації харчових продуктів; будь-яких інших практик, що можуть вводити в оману споживача;

- принцип прозорості (секція 2) включає консультації та інформування громадськості. Консультації з громадськістю мають бути відкритими і прозорими та проводитись безпосередньо або через представницькі органи під час підготовки, оцінки і перегляду ЗХП, крім випадків, коли нагальність питання не дозволяє цього. Якщо існують належні підстави для підозри, що харчові продукти чи корми для тварин можуть становити ризик для здоров'я людей чи тварин, залежно від особливостей, серйозності й ступеня цього ризику, державні органи повинні вжити необхідних заходів для інформування широкого загалу про характер ризику для здоров'я, якнайповніше визначаючи харчові продукти чи корми для тварин або тип харчових продуктів чи кормів для тварин, ризик, що вони можуть становити, та про заходи, які вжито або буде вжито для попередження, зниження чи усунення цього ризику.

У секції 3 «Загальні зобов'язання у торгівлі харчовими продуктами» встановлені вимоги до харчових продуктів і кормів [6, с. 11–13], а саме:

- харчові продукти і корми для тварин, що імпортуються в Співтовариство для розміщення на ринку у межах Співтовариства, мають відповідати відповідним вимогам ЗХП або умовам, що схвалені Співтовариством;

- харчові продукти і корми для тварин, що експортуються з території Співтовариства або реекспортовані зі Співтовариства для розміщення на ринку третьої країни, мають відповідати відповідним вимогам ЗХП, якщо іншого не вимагають органи країни-імпортера, або вимогам, що встановлені законами, регламентами, стандартами, кодексами практик або іншими правовими чи адміністративними процедурами, що діють у країні-імпортері;

- міжнародні стандарти. Без шкоди своїм правам і обов'язкам Співтовариство і держави-члени сприяють розробці міжнародних технічних стандартів щодо харчових продуктів і кормів для тварин, а також розробці санітарних і фітосанітарних стандартів; сприяють координації роботи зі стандартів щодо харчових продуктів і кормів для тварин; сприяють розробці угод про визнання еквівалентності особливих заходів, що стосуються харчових продуктів і кормів для тварин; приділяють особливу увагу спеціальному розвитку, фінансовим і торговельним потребам країн, що розвиваються, для забезпечення того, що міжнародні стандарти не створюють зайвих перешкод для експорту з країн, що розвиваються; сприяють відповідності між ЗХП та міжнародними технічними стандартами, гарантуючи, таким чином, що високий рівень захисту, який обрано Співтовариством, не знижується.

У секції 4 «Загальні вимоги законодавства про харчові продукти» систематизовано вимоги щодо безпеки харчових продуктів і кормів для тварин, простежуваність і відповідальність за дотримання вимог законодавства [6, с. 14–20], зокрема основні з них наступні:

- вимоги щодо безпеки харчових продуктів. Харчові продукти не повинні розміщуватись на ринку, якщо вони небезпечні, тобто шкідливі для здоров'я і непридатні для споживання людиною;

- вимоги щодо безпеки кормів для тварин. Корми для тварин, якщо вони небезпечні, не повинні розміщатись на ринку або згодовуватись будь-якій сільськогосподарській тварині. Корми для тварин вважаються небезпечними для застосування за призначенням, якщо вони мають негативний вплив на здоров'я людей або тварин; роблять харчові продукти, одержані від тварин, які використовуються для виробництва харчових продуктів, небезпечними для споживання людиною;

- спосіб презентації. Без шкоди більш особливим положенням ЗХП етикетування, реклама й подання даних про харчові продукти або корми для тварин не повинні вводити в оману споживача;

- відповідальність. Оператори, діяльність яких пов'язана із харчовими продуктами і кормами для тварин, на всіх стадіях виробництва, обробки та розповсюдження в межах діяльності, що знаходиться під їх контролем, повинні забезпечити відповідність харчових продуктів та кормів для тварин вимогам ЗХП, яке стосується їхньої діяльності, і мають перевіряти відповідність таким вимогам;

- можливість відстеження. Можливість відстеження харчових продуктів і кормів для тварин, що використовуються для виробництва харчових продуктів, та будь-яких речовин, призначених для введення в харчові продукти або корми для тварин, повинна бути забезпечена на всіх стадіях виробництва, обробки та розповсюдження. Оператори ринку мають бути здатними встановити особу, яка доставила харчові продукти, корми для тварин, тварин, що

використовуються для виробництва харчових продуктів, або будь-яку речовину, призначену для введення в харчові продукти або корми для тварин;

- відповідальність за харчові продукти: оператори ринку харчових продуктів (далі – ОРХП).

1. Якщо ОРХП вважає або має підстави вважати, що харчові продукти, які він імпортував, виробив, обробив, виготовив або розповсюдив, не відповідають вимогам безпеки харчових продуктів, він повинен негайно почати процедуру вилучення цих харчових продуктів з ринку і проінформувати компетентні органи. Якщо продукти дійшли до споживача – має ефективно і точно проінформувати споживачів про причини їх вилучення та відкликати назад від споживачів вже доставлену їм продукцію, коли застосування інших заходів є недостатнім для досягнення високого рівня захисту здоров'я.

2. ОРХП повинен, у межах своєї відповідної діяльності, ініціювати процедури вилучення з ринку продукції, що не відповідає вимогам безпеки харчових продуктів, і сприяти забезпеченню безпеки харчових продуктів шляхом передачі відповідної інформації, необхідної для відстеження харчових продуктів, а також співпрацювати у разі відповідних судових розглядів.

3. ОРХП повинен негайно інформувати компетентні органи, якщо харчові продукти, які він поставив на ринок, можуть бути шкідливі для здоров'я людей; повідомити про вжиті заходи для попередження ризиків для кінцевого споживача, і не має запобігати або перешкоджати будь-якій особі співпрацювати з компетентними органами, якщо це може попередити, зменшити або усунути ризик, що походить від харчових продуктів.

4. ОРХП співпрацюють з компетентними органами в реалізації заходів щодо попередження або зменшення ризиків, спричинених харчовими продуктами, постачання яких вони забезпечують;

- відповідальність за корми для тварин: оператори ринку кормів для тварин (далі – ОРКТ).

1. Якщо ОРКТ вважає або має підстави вважати, що корми для тварин, які він імпортував, виробив, обробив, виготовив або розповсюдив, не відповідають вимогам безпеки кормів для тварин, він повинен негайно почати процедуру вилучення цих кормів для тварин з ринку та проінформувати компетентні органи.

2. ОРКТ повинен у межах своєї відповідної діяльності, ініціювати процедури вилучення з ринку продукції, що не відповідає вимогам безпеки кормів для тварин, і сприяти забезпеченню безпеки харчових продуктів шляхом передачі відповідної інформації, необхідної для відстеження кормів для тварин, а також співпрацювати у разі відповідних судових розглядів.

3. ОРКТ повинен негайно інформувати компетентні органи, якщо він вважає або має підстави вважати, що корми для тварин, які він поставив на ринок, не відповідають вимогам безпеки кормів для тварин; повідомити про дії, вжиті для попередження ризику, що виникає від застосування кормів для тварин, і не повинен запобігати або перешкоджати будь-якій особі співпрацювати з компетентними органами, якщо це може попередити, зменшити або усунути ризик, що походить від кормів для тварин.

4. ОРКТ повинні сприяти компетентним органам у реалізації заходів, спрямованих на запобігання ризиків, спричинених кормами для тварин, що вони постачають.

Розкривши обов'язкові вимоги законодавства ЄС до харчових продуктів і кормів для тварин, а також пов'язані з ними проблеми та ризики, які знайшли своє логічне вирішення у Регламенті (ЄС) № 178/2002 Європейського Парламенту і Ради (від 28.01.2002 р.) [6, с. 5–20], водночас необхідно привернути увагу до організації унеможливлення їх виникнення на практиці в умовах функціонування переробно-харчового виробництва. Найбільш прийнятними у цьому відношенні є систематизовані в Постанові (ЄС) № 852/2004 Європейського Парламенту та Ради щодо гігієни харчової продукції (від 29.04.2004 р.) базові принципи безпечності агрохарчової продукції у продовольчому ланцюжку [7, с.1], а саме: відповідальність за безпеку харчової продукції лежить на підприємствах харчової галузі; необхідно забезпечити безпеку харчової продукції на всіх етапах харчового ланцюжка, починаючи з етапу виробництва сировини; важливо, щоб харчова продукція, що не може безпечно зберігатись за звичайної температури повітря, особливо це стосується замороженої харчової продукції, зберігалася за відповідної температури на всіх етапах харчового ланцюжка; загальний порядок використання процедур, які ґрунтуються на принципах НАССР, разом із

застосуванням відповідних санітарно-гігієнічних практик, має підняти рівень відповідальності на підприємствах харчової галузі; методичні посібники про застосування належних практик є цінним інструментом щодо надання допомоги підприємствам харчової галузі на всіх рівнях харчового ланцюжка у дотриманні санітарно-гігієнічних правил та у застосуванні принципів НАССР; необхідно визначити мікробіологічні критерії та вимоги щодо контролю температури, ґрунтуючись на оцінках небезпечних факторів, проведених науковцями; необхідно пересвідчитись, що імпортована продукція відповідає вимогам ЄС щодо безпечності харчових продуктів; імпортовані товари мають однакові або подібні стандарти гігієни харчових продуктів, які виготовлені в ЄС.

Необхідно зазначити, що з часу прийняття цієї постанови було розроблено та апробовано низку різнопланових інструментів, програм-передумов (базових програм) і систем попередження виникнення ризиків та/або унеможливлення чи мінімізації їх впливу у випадках виявлення. Ці вимоги знайшли необхідну практичну деталізацію за розроблення стандартів та впровадження їх вимог на підприємствах в країнах-членах ЄС, які спеціалізуються на виробництві харчових продуктів та/або кормів для тварин. Водночас, враховуючи необхідність моніторингу просування України до європейської моделі безпечності, доцільно проаналізувати ситуацію, яка сформувалася у вітчизняному аграрному секторі, тобто що стосується не тільки переробно-харчових потужностей, але й первинного виробництва на рівні суб'єктів господарювання.

У харчовій промисловості налічується близько 5,6 тис. підприємств, з них: великі і середні підприємства – 1,05 тис., де зайнято 313,2 тис. працівників; малі підприємства – близько 4,5 тис. од., у т. ч. без мікропідприємств (до 10 зайнятих) – 1,2 тис. од., де загалом зайнято 36,2 тис. працівників.

У первинному виробництві (сільське, лісове, рибне господарство) – понад 46 тис., у т.ч. сільському – 44 тис. суб'єктів господарювання, з них: великі – 28 од. і більше 46 тис. зайнятих; середні – близько 2,6 тис. підприємств та близько 0,3 тис. фізичних осіб-підприємців, де налічується більше 360 тис. зайнятих; малі (без мікропідприємств) – близько 4,5 тис. підприємств і близько 1 тис. фізичних осіб-підприємців, а також мікропідприємства (до 10 зайнятих та фізичні особи-підприємці) – відповідно близько 10 тис. і майже 25 тис., де нараховується понад 150 тис. зайнятих.

Таблиця 1 – Узагальнюючі результати зближення національної системи технічного регулювання (СТР) для продовольчого комплексу з базовою моделлю ЄС й впровадження функціональних систем менеджменту, базових програм та спрощених процедур, заснованих на принципах НАССР в аграрному секторі України

№ п/п	Найменування складових СТР	Ситуація станом на кінець квітня 2016 р.	Необхідно розробити (впровадити)
1	2	3	4
1	Законодавчо-нормативна база	Прийнято і введено в дію близько 50 законопроектів України (базових, рамкового з харчової безпеки, на окремі види продукції, контролю у сфері господарської діяльності);	Прийняти і ввести в дію більше десятка законопроектів України, у т. ч. ключовий: «Про державний контроль у сфері забезпечення безпечності та якості харчових продуктів і кормів, благополуччя тварин» тощо;
2	Гармонізація національної бази стандартів	Національна база стандартів включає 30 тис. нормативних документів, з них: гармонізовано з європейськими 10 тис., а також 13,5 тис. ГОСТ і ДСТУ ГОСТ, чинність яких скасовано у грудні 2015 року, але продовжено до початку 2018 року для того, щоб бізнес зміг пристосуватися до нових умов;	Задля унеможливлення «нормативно-правового хаосу» до 2018 року необхідно реалізувати комплекс заходів: - розділити вимоги ГОСТ і ДСТУ ГОСТ на обов'язкові (закріпити в технічних регламентах (ТР) та добровільні (закріпити в національних стандартах); - розробити плани та оцінити обсяги проведення робіт зі стандартизації (з перегляду ГОСТ та розроблення ТР); - знайти кошти на фінансування проведення робіт зі стандартизації (розроблення національних стандартів і ТР);
3	Розроблення технічних регламентів	Затверджено 49 технічних регламентів, з яких 45 розроблено на основі актів законодавства ЄС (40 – обов'язкові до застосування);	Відновити роботи зі стандартизації (сектор ТР): - переглянути «законсервовані» законопроекти на окремі види харчової продукції та ввести їх у дію; - уточнити перелік технічних регламентів щодо безпечності агрохарчової продукції і розробити у

			першочерговому порядку; - завершити розроблення «законсервованих» і розгорнути роботи щодо розробки нових ТР;
4	Акредитація органів з оцінки відповідності	Акредитовано згідно з вимогами гармонізованих національних та міжнародних стандартів 620 органів з оцінки відповідності (ООВ);	Необхідно активізувати роботи по приведенню у відповідність з вимогами гармонізованих національних та міжнародних стандартів та провести акредитацію близько 340 ООВ;
<i>Продовження табл. 1</i>			
1	2	3	4
5	Процедури підтвердження відповідності	- оцінка відповідності – доведення, що встановлені вимоги до продукції, процесу, системи, особи або органу виконано шляхом випробування, здійснення контролю або сертифікації; - підтвердження відповідності – видача декларації про відповідність (сертифіката відповідності) на основі рішення, яке приймається після проведення відповідних (необхідних) процедур оцінки відповідності, що довели виконання встановлених вимог;	Для гарантування еквівалентності (єдності) результатів випробувань та їхнього взаємного визнання необхідно підписати Угоду про Взаємне визнання між НААУ (Національне агентство з акредитації України) та ІЛАС (Міжнародна кооперація з акредитації лабораторій), що дозволить зняти бар'єри (повторне проведення випробувань продукції) під час переміщення товарів між країнами, які приєдналися до цієї Угоди (близько 100 країн світу). Така Угода підписана з Європейською асоціацією з акредитації (ЄА). Членами ЄА сьогодні є 26 країн-членів Європейського Союзу
№ п/п	Найменування складових СТР	Ситуація станом на кінець квітня 2016 р.	Необхідно розробити (впровадити)
6	Державний ринковий нагляд за дотриманням нормативних вимог	Постановою Кабінету Міністрів України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» (від 10.09.2014 р. № 442) утворено Державну службу України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів (Держпродспоживслужба) на базі Державної ветеринарної та фітосанітарної служби, а також ліквідовано: Держсільгоспінспекцію, Держспоживінспекцію, Держцінінспекцію, Держсан-епідемслужбу	Для забезпечення успішної роботи нової Служби необхідно: - завершити реорганізацію та/або ліквідацію регіональних представництв ліквідованих інспекцій та служби; - завершити заповнення кадрових вакансій в управліннях, установах та організаціях по регіонах, містах і районах; - забезпечити необхідними приміщеннями управління, установи та організації там, де вони відсутні; - забезпечити належне фінансування (близько 1 млрд грн);
7а	Впровадження функціональних систем менеджменту в харчовій промисловості	Впроваджено функціональні системи менеджменту: ISO серії 9000 (українська версія ДСТУ ISO 9001: 2009) – вимоги до систем менеджменту якості організацій і підприємств (системи управління якістю): сертифіковано систем – 413 од., в стані розроблення та впровадження – 22 од.; ISO серії 14000 (ДСТУ ISO 14001-97) – системи екологічного менеджменту (системи управління безпечністю навколишнього середовища): 30 та 10 од.; НАССР (ДСТУ 4161-2003) – аналіз небезпечних чинників та критичні точки контролю (системи управління безпечністю харчових продуктів. Вимоги): 279 та 91 од.; ISO 22000:2005 (ДСТУ ISO 22000:2007) – системи управління безпечністю харчових продуктів. Вимоги до будь-яких організацій харчового ланцюга: 438 та 77 од.	Необхідно впровадити функціональні системи менеджменту: - потужності, що провадять діяльність з харчовими продуктами, у складі яких є необроблені інгредієнти тваринного походження (крім малих потужностей)*. Строки впровадження НАССР – до 20.09.2017 р. Кількість потужностей – близько 200 од.; - потужності, що провадять діяльність з харчовими продуктами, у складі яких відсутні необроблені інгредієнти тваринного походження (крім малих потужностей). Строки впровадження НАССР – до 20.09.2018 р. Кількість – більше 800 од.; - малі потужності. Строки впровадження НАССР – до 20.09.2019 р. Загальна кількість – близько 4,5 тис. од., у т. ч. без мікропідприємств (до 10 зайнятих) – 1,2 тис. од.; * Решта переробно-харчових потужностей (крім малих потужностей). Зазначимо, що необроблені інгредієнти тваринного походження повністю корелюють із визначенням згідно з рамковим Законом України з харчової безпеки наступного словосполучення: <i>неперероблений харчовий продукт</i> – харчовий продукт, який не піддавався переробці, крім поділу на частини, розрізання, виділення кісток, рублення, ламання, зняття шкіри, чищення, тримінгу, зняття шкарлупи або іншої оболонки, охолодження, замороження та розмороження;
7б	Впровадження базових	Впроваджено різні функціональні системи менеджменту, базові	Необхідно впровадити базові програми й спрощені процедури, засновані на принципах НАССР, у первинному

програм та спрощених процедур, заснованих на принципах НАССР, у первинному виробництві	програми та спрощені процедури, засновані на принципах НАССР, у первинному виробництві, орієнтовно на 1500 сільськогосподарських підприємствах	виробництві на більше ніж 40 тис. підприємницьких структур первинного виробництва. З них: - середні – близько 2,6 тис. підприємств та близько 0,3 тис. фізичних осіб-підприємців; - малі (без мікропідприємств) – близько 4,5 тис. підприємств і близько 1 тис. фізичних осіб-підприємців, а також мікропідприємства (до 10 зайнятих) та фізичні особи-підприємці – відповідно, близько 10 тис. і майже 27 тис.
--	--	---

У таблиці 1 наведені узагальнюючі результати цілеспрямованої діяльності державних структур різного рівня, галузевих асоціацій аграрного сектору, а також зацікавлених підприємств, зусилля яких концентрувалися на забезпеченні переходу від пострадянської моделі жорсткого державного контролю за виконанням вимог стандартів ГОСТ на кожному підприємстві до європейської базової моделі технічного регулювання, коли вся відповідальність за дотримання нормативних параметрів безпечності введеною в обіг продукцією покладається на виробника, який її випускає, а за якість – на споживача, що її купує відповідно до своїх уподобань та залежно від власних фінансових можливостей. Що ж стосується безпосередньо технічного регулювання, то за першими п'ятьма основними складовими має місце суттєве просування та наближення до заключної фази, а по шостій – вихід на рівень практичного створення системи державного ринкового нагляду за дотриманням обов'язкових вимог продукцією продовольчого комплексу. Для забезпечення становлення державного ринкового нагляду потрібно щонайменше один рік практичної роботи і за її результатами – коригування законодавчої бази, удосконалення територіальної структури, підвищення професійної кваліфікації фахівців, формування її іміджу на теренах ЄС, СОТ та інших міжнародних об'єднань як надійного національного органу ринкового нагляду, виданим сертифікатам якого можна довіряти повною мірою.

Наведені показники (п. 7а табл. 1) стосуються лише виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів, для яких система НАССР є обов'язковою. Водночас, оскільки для первинного виробництва (виробництво та вирощування продукції, у тому числі збір врожаю, доїння, розведення тварин до моменту забою, полювання на тварин, рибальство та збір врожаю диких рослин) її застосування не є обов'язковим, то агровиробники (п. 7б табл. 1) можуть використовувати гнучке або спрощене застосування процедур, що базуються на принципах НАССР (так звані базові програми або програми обов'язкових попередніх заходів), але за умови низького ризику для безпечності продукції [8]. Подібні програми мають попередньо застосовуватись і для тих переробно-харчових потужностей, де відсутні функціональні системи менеджменту, включаючи малі [9], з метою встановлення їх підготовленості до впровадження НАССР. У випадку ж встановлення невідповідності, то для них також попередньо реалізуються програми обов'язкових попередніх заходів або базові програми. Зазначимо, що базові програми (програми-передумови) НАССР враховують наступне [10]:

- застосування програм-передумов системи НАССР передбачає розробку та впровадження операторами ринку процедур для підтримання гігієни у всьому харчовому ланцюзі, які необхідні для виробництва та постачання безпечних харчових продуктів для споживання людиною, а також правила поводження з харчовими продуктами;

- програми-передумови є обов'язковими та призначені для ефективного функціонування системи безпечності харчових продуктів та контролю за небезпечними факторами і повинні бути розроблені, задокументовані і повністю впроваджені операторами ринку перед застосуванням системи НАССР. Сфера застосування програм-передумов має охоплювати усі потенційні загрози безпечності. Лише таким чином можна забезпечити дотримання нормативних вимог до безпечності та якості кінцевої агрохарчової продукції, що запроваджені в ЄС.

Необхідно зазначити, оскільки частка підприємств первинного виробництва, на яких впроваджено функціональні системи менеджменту, оцінюється кількома відсотками, то сьогодні вони не справляють помітного впливу на ситуацію в сфері виробництва продовольчої сировини.

Висновки. Отже, за винятком тих операторів ринку харчового і кормового бізнесу, в яких функціональні системи менеджменту вже сертифіковані або ж у процесі впровадження, практично усі юридичні та фізичні особи, які залучені до виробництва або обігу об'єктів санітарних заходів (харчові продукти, тварини, призначені для споживання людиною, а також допоміжні матеріали для переробки та матеріали, що контактують з харчовими продуктами), підпадають під запровадження базових програм та функціональних систем менеджменту безпечності (НАССР та ДСТУ ISO 22000:2007). Нині досить невелика частка операторів продуктового ринку знайома з основними принципами системи НАССР, а ще менше з них готові до їх впровадження. З'ясовано, що кінцевий строк їх впровадження встановлено рамковим Законом України з харчової безпеки до вересня 2019 року. Вважаємо, що ключовими вигодами для вітчизняних підприємств аграрного сектору від запровадження систем управління безпечністю харчових продуктів, заснованих на НАССР, насамперед є: зростання доходів (доступ до нових ринків, розширення мережі збуту, розвиток експортного потенціалу); скорочення загальних витрат (ефективніше управління персоналом, висока відповідальність працівників, раціональна організація виробничого процесу); підвищення стабільності показників якості та безпечності продукції, поліпшення її якісних характеристик тощо.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Біла книга «Завершення створення внутрішнього ринку» (Мілан, 28–29 червня 1985 р.). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.europarl.eu.int/facts/3_1_0_en.htm.
2. Грищенко Ф. В. Європейська система безпечності харчових продуктів. Історія створення / Ф. В. Грищенко // Стандартизація, сертифікація, якість. – 2013. – № 1. – С. 40–43.
3. Green Papers // Official website Euroglossary 2006. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://europa.dovidka.com.ua/b.html#_Toc90362090.
4. White Papers // Official website Euroglossary 2006. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://europa.dovidka.com.ua/b.html#_Toc90362090.
5. Тавлуй І. П. Євроінтеграція вимагає від українських виробників управляти якістю та безпечністю харчової продукції / І. П. Тавлуй [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agrotimes.net/journals>.
6. РЕГЛАМЕНТ (ЄС) № 178/2002 ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ І РАДИ «Про встановлення загальних принципів і вимог законодавства про харчові продукти, створення Європейського органу з безпеки харчових продуктів і встановлення процедур у питаннях, пов'язаних із безпекою харчових продуктів» (від 28.01.2002 р.) [Електронний ресурс] – Режим доступу: old.vet.gov.ua/eufp/twinning?view=0&type=4&lng=uk&page=&a=.
7. Постанова (ЄС) № 852/2004 Європейського Парламенту та Ради від 29 квітня 2004 року щодо гігієни харчової продукції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.fsmps.ru/fsmps-docs/ru/usefulinf/files/es852-2004.pdf.
8. Міжнародний стандарт/технічні умови ISO/TS 22002-3:2011 «Програми обов'язкових попередніх заходів із забезпечення безпечності харчових продуктів. Частина 3. Виробництво сільськогосподарської продукції» (Prerequisite programmes on food safety – Part 3: Farming).
9. Міжнародний стандарт/технічні умови ISO/TS 22002-1:2009 «Програми обов'язкових попередніх заходів із забезпечення безпечності харчових продуктів. Частина 1. Виробництво харчових продуктів» (Prerequisite programmes on food safety – Part 1: Food manufacturing).
10. Вимоги щодо розробки, впровадження та застосування постійно діючих процедур, заснованих на принципах системи управління безпечністю харчових продуктів (НАССР) / Затверджено Наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 01.10.2012 р. № 590 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1704-12>.

REFERENCES

1. Bila knyha «Zavershennia stvorennia vnutrishnoho rynku» (Milan, 28–29 chervnia 1985 r.). [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: www.europarl.eu.int/facts/3_1_0_en.htm.
2. Hryshchenko F. V. Yevropeiska sistema bezpechnosti kharchovykh produktiv. Istoriia stvorennia / F. V. Hryshchenko // Standartyzatsiia, sertyfikatsiia, yakist. – 2013. – № 1. – S. 40–43.
3. Green Papers // Official website Euroglossary 2006. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://europa.dovidka.com.ua/b.html#_Toc90362090.
4. White Papers // Official website Euroglossary 2006. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://europa.dovidka.com.ua/b.html#_Toc90362090.
5. Tavlui I. P. Yevrointehratsiia vymahaie vid ukrainykh vyrobnykiv upravliaty yakistiю ta bezpechnosti kharchovoi produktsii / I. P. Tavlui [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.agrotimes.net/journals>.
6. REHLAMENT (YeS) № 178/2002 YeVROPEISKOHО PARLAMENTU I RADY «Pro vstanovlennia zahalnykh pryntsypiv i vymoh zakonodavstva pro kharchovi produkty, stvorennia Yevropeiskoho orhanu z bezpeky kharchovykh produktiv i vstanovlennia protsedur u pytanniakh, poviazanykh iz bezpekoiu kharchovykh produktiv» (vid 28.01.2002 r.) [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: old.vet.gov.ua/eufp/twinning?view=0&type=4&lng=uk&page=&a=.

7. Postanova (YeS) № 852/2004 Yevropeiskoho Parlamentu ta Rady vid 29 kvitnia 2004 roku shchodo hihieny kharchovoi produktsii [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: www.fsvps.ru/fsvpsdocs/ru/usefulinf/files/es852-2004.pdf.

8. Mizhnarodnyi standart/tekhnichni umovy ISO/TS 22002-3:2011 «Prohramy oboviazkovykh poperednikh zakhodiv iz zabezpechennia bezpechnosti kharchovykh produktiv. Chastyna 3. Vyrobnnytstvo silskohospodarskoi produktsii» (Prerequisite programmes on food safety – Part 3: Farming).

9. Mizhnarodnyi standart/tekhnichni umovy ISO/TS 22002-1:2009 «Prohramy oboviazkovykh poperednikh zakhodiv iz zabezpechennia bezpechnosti kharchovykh produktiv. Chastyna 1. Vyrobnnytstvo kharchovykh produktiv» (Prerequisite programmes on food safety – Part 1: Food manufacturing).

10. Vymohy shchodo rozrobky, vprovadzhennia ta zastosuvannia postiino diiuchykh protsedur, zasnovanykh na pryntsyapkakh systemy upravlinnia bezpechnistiu kharchovykh produktiv (NASSR) / Zatverdzheno Nakazom Ministerstva aharnoi polityky ta prodovolstva Ukrainy vid 01.10.2012 r. № 590 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1704-12>.

Формирование европейской модели безопасности продуктов питания и ее внедрение на предприятиях аграрного сектора Украины

О. М. Варченко, Д. Ф. Крысанов, И. В. Артимонова

Статья посвящена анализу законодательной базы ЕС и Украины в сфере контроля безопасности пищевых продуктов, уровня адаптации и поиска направлений совершенствования национального законодательства, которое обеспечивало бы благоприятную бизнес-среду, свободный оборот безопасных пищевых продуктов, высокую степень защиты жизни и здоровья людей. Раскрыты обязательные требования законодательства ЕС к пищевым продуктам и кормам для животных, а также связанные с ними проблемы и риски. Разработаны практические предложения по сближению национальной системы технического регулирования для продовольственного комплекса с европейской базовой моделью, внедрение функциональных систем менеджмента, прикладных программ упрощенных процедур, основанных на принципах Hazard Analysis and Critical Control Points в аграрном секторе Украины.

Ключевые слова: аграрный сектор, система HACCP, основные программы, упрощенные процедуры, система безопасности пищевых продуктов, технические регламенты.

Forming an European food safety model and its implementation into the enterprises of Ukrainian agricultural sector

O. Varchenko, D. Krysanov, I. Artimonova

Deals with retrospective model food safety and animal feed, which was introduced in the member states of the European Union, analyzed key provisions of EU directives and regulations on which to base its organization and functioning since 2000's. Reveals the situation with the implementation of key elements of the European model of food safety, including HACCP, basic programs and simplified procedures based on HACCP principles, enterprises of agrarian sector of Ukraine. Reviewed scoping to ensure the convergence of technical regulations for the agricultural sector of Ukraine for the base model, introduced in the EU.

In the preamble to the Agreement Establishing the World Trade Organization (WTO Agreement) recognizes the right of every country to direct the development of trade and economic entrepreneurship to address such important tasks: raising standards of living, ensuring full employment and a significant and steady growth of real income and effective demand; expansion of production of goods and services and trade, taking into account the optimal use of the world's resources in accordance with sustainable development; the desire to protect and preserve the environment and improve the means for doing so in a manner that is

consistent with their respective needs and concerns at different levels of economic development; the desire to develop an integrated, stable and a longer multilateral trading system, covering GATT-94, previously achieved results of trade liberalization efforts, and the results of the Uruguay Round of multilateral trade negotiations 1986 – 1994 and others.

The preamble of the TBT Agreement, 94 (Technical Barriers to Trade) states that no country should be prevented from taking measures necessary to ensure the quality of its exports or protect the life or health of humans, animals or plants, protection the environment, or to prevent deceptive practices, at the levels it considers appropriate, subject to the requirement that such measures are not applied in a manner which would constitute a means of arbitrary or unjustifiable discrimination between countries where prevail the same conditions or a disguised Agreement and others.

General principles and approaches to ensure the protection of life or health of humans, animals or plants, environmental protection, have found a specific introduction and implementation of the European Union. In this respect, the fundamental starting point – the nature and structure of sanitary measures envisaged SPS Agreement, and their practical implementation, namely: all relevant laws, decrees, regulations, requirements and procedures including inter alia end product criteria; production processes and production methods; testing, inspection, certification and approval; quarantine treatments including relevant requirements for the transport of animals or plants or to the materials necessary for their survival during transport; provisions on relevant statistical methods, sampling procedures and methods of risk assessment; requirements for packaging and labeling that are directly related to food safety.

It should be noted that for the period of time that has passed after the adoption of this resolution was developed and tested a number of diverse instruments prerequisite programs (basic programs) and prevention of the emergence of risks and /or prevent or minimize their impact in case of detection. These requirements found necessary practical detail when developing standards and implementing their demands on enterprises in the EU member states, specialized in the production of food and / or feed for animals. However, given the need to monitor the progress of Ukraine to the European model of safety it is advisable to analyze the situation that emerged in the domestic agricultural sector is that concerns not only the foodprocessing facilities, but also at primary production entities.

We are summarizing the results of targeted government agencies at various levels, industry associations of the agricultural sector and interested companies whose efforts are focused on ensuring the transition from the post- Soviet model

of rigid state control over compliance with requirements of GOST every enterprise to the European base model technical regulations when the responsibility for compliance with regulatory safety parameters coined production relies on products that it produces, and the quality – the consumer, which it buys according to their preferences and depending on their financial capabilities. With specific regard to technical regulations, over the first five main components is a significant advancement and approaching the final phase, and the sixth – level access to practical creation of system of market surveillance for compliance with the mandatory requirements of the food production industry. To ensure the formation of public market surveillance need at least one year of practical work and on its results – adjusting the legal framework, improving the territorial structure, professional development specialists, forming the image of the territory of the EU, WTO and other international organizations as a reliable national market surveillance authority issued certificates that can be trusted fully.

So, except operators of food and feed business where functional management system already certified or in the process of practically all natural and legal persons involved in the production and / or treatment facilities sanitary measures (food, animals, intended for human consumption, and for processing aids and materials in contact with food), subject to the introduction of basic programs and functional safety management system (HACCP and SSU ISO 22000:2007). The deadline for implementation set by the Law of Ukraine framework of food safety – until September 2019 year. So here is just a matter of priority efforts should target economic entities of the agricultural sector to solve the problem.

Key words: agricultural sector, the HACCP system, basic programs, simplified procedures, food safety system, technical regulations.

Надійшла 23.05.2016 р.